Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Ağustos 2019
Yıl 12, Sayı XLI, ss.778-805.

Journal of History School (JOHS)
August 2019
Year 12, Issue XLI, pp. 778-805.

DOI No: http://dx.doi.org/10.29228/Joh24777

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 30.06.2019
Kabul Tarihi: 31.08.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 30.06.2019
Accepted: 31.08.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Görgün, M. (2019). Üniversite reformu ve Türkiye'ye Göç eden Alman Bilim İnsanları: Uluslararası Göç Bağlamında İtici ve Çekici Unsurlar. *Journal of History School*, 41, 778-805.

ÜNİVERSİTE REFORMU VE TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN ALMAN BİLİM İNSANLARI: ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA İTİCİ VE ÇEKİCİ UNSURLAR

Melih GÖRGÜN[1]

Öz

Türkiye için modernleşme hareketlerinin kökenleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son dönemlerinden itibaren gerçekleştirilen modernleşme girişimleri, en önemli sonuçlarını Cumhuriyet Türkiye'sinde vermiştir. 1933 yılında gerçekleştirilen "Üniversite Reformu" özellikle eğitim alanında bu girişimlerin en önemlilerindendir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Almanya'da yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyolojik değişimler, orta vadede gerek ülke içinde gerek uluslararası perspektifte oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle ırksal nedenlerden ötürü sistemden uzaklaştırılmaya çalışılan Yahudi Alman bilim insanları için zorlu bir süreç başlamıştır. Gitmek ya da kalmak seçenekleri bu bilim insanlarının büyük bir kısmı için ölmek ya da yaşamak ile eşdeğer olmuştur. Sözü edilen göç hareketleri tam da Türkiye'de gerçekleştirilen Üniversite Reformu ile aynı zaman dilimine denk gelmektedir. Uluslararası göç olgusunda, bu hareketi gerçekleştirmek için, gerekli karar aşamalarını şekillendirecek itici ve çekici unsurlar büyük önem taşımaktadır. Modern Türkiye'nin doğuşu ile başlayan süreç ve sonrasında gerçekleştirilmiş Üniversite Reformu, Almanya'dan göç etmeyi planlayan bilim insanları için, önemli bir hedef ülke seçeneği ortaya çıkarmıştır. Göç hareketlerinde bireylerin karar aşamasını şekillendiren bir takım itici ve çekici unsurlar vardır. Göç, eğer

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, melihgorgun@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1228-5264

uluslararası perspektifte gerçekleşiyorsa hesaba dâhil edilmesi gereken unsurlar daha da karmaşık yapıya dönüşebilir. Özetle, bazı nedenlerden ötürü ve bazı nedenler için göç kararı alınır. Bu çalışmada, Yahudi Alman bilim insanlarının Türkiye'ye gerçekleştirdikleri göç hareketleri uluslararası göç hareketlerinin itici ve çekici unsurları bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Uluslararası Göç Yaklaşımları, Türkiye, Alman Bilim İnsanları, Üniversite Reformu

The University Reform and Immigration of German Scientists to Turkey: Push and Pull Factors in the Perspective of International Migration

Abstract

The roots of modernization movements for Turkey stretches far back in history. The modernization attempts, a notable amount of which were made especially during the last periods of the Ottoman Empire, started to show results during the initial years of the Republican Era from 1923 onwards**.** The "University Reform" of 1933 was one of the most important of these attempts. The political, economical and social changes in Germany during the period after WWI had many crucial implications both on a domestic and international scale in medium term. Most notably, a rather tough period started for Jewish-German scientists who had been alienated from the system because of especially racist reasons. To leave or to stay for many of these scientists had similar connotations as to live or to die. The aforementioned migratory movements coincide with the University Reform of Turkey. Push and pull factors, which form the necessary decision stages in realising this movement, constitute an important aspect of the international migration phenomenon. The period, which had started with the emergence of modern Turkey, followed by the University Reform, brought about an important option for a target country for German scientists planning to migrate. There are a number of particular push and pull factors that form the people's decision-making processes during migratory movements. If migration is to take place on an international scale then the facts that need to be considered can take an even more complex form. In summary, the decision to migrate is made as a result of, or in order to achieve, something. This work analyzes the immigration of the Jewish-German scientists to Turkey in the context of the push and pull factors of international migration.

Keywords: International Migration, Theories of International Migration, Turkey, German Scientists, The University Reform

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında idealizm perspektifinde yeniden oluşturulmak istenen uluslararası düzen, Milletler Cemiyeti'nin hayata geçmesi ile taçlandırılmıştır. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, 1918 yılında Birleşik Devletler Kongresi'nde yaptığı konuşmada ünlü 14 maddesini açıklarken, 14 numaralı madde adeta 1914 yılı ile başlayan felaketler zincirini, unutturmak ister niteliktedir. Daha da önemlisi, Birinci Dünya Savaşı'na benzer bir facianın gelecekte yeniden yaşanmaması için yeni bir oluşumun gerekliliğine dikkat çekilmektedir. 1920 yılında büyük umutlarla oluşturulan Milletler Cemiyeti, çok geçmeden yerini karamsar bir uluslararası ortama bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde ortaya atılan fikir ve aynı devletin bu oluşumun içinde yer almaması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan ağır yaptırımlı antlaşmalar ve devletlerin güçlenme arzularını sınırlayamayacak bir uluslararası kurumsal otorite boşluğu, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşan tehlikesini giderek belirginleştirmiştir.

1933 yılında Hitler'in şansölyeliğe atanması ve takip eden süreçte Nazi ideolojisinin güçlenmesi Almanya'da bir çeşit ırkçılık saplantısına zemin hazırlamıştır. Almanya'nın Yahudilerden temizlenmesi ülkenin en önemli gündemlerinden biri olmuş, Yahudilere karşı uygulanan baskılar ve sert yaptırımlar giderek artmıştır. Bu ortam şüphesiz ülkede bulunan birçok Alman Yahudi bilim insanı için büyük bir sorun haline gelmiştir. Bahsi geçen bilim insanlarının birçoğu yaklaşan ırksal tehlikeyi hissetmekte zorlanmamıştır. Öyle ki, 1938 yılına gelindiğinde, ülkedeki bilim insanlarının hemen hemen yarısı, başka ülkelere gitmek zorunda bırakılmıştır (Rabkin, 1996:5). 1933-1938 yılları arasında, 2000 civarı, büyük çoğunluğu da Yahudi, bilim insanı mesleklerinden uzaklaştırılmıştır (Ash, 1999:332). Almanya'yı terk eden bilim insanları temel olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grup, Yahudi olmadıkları halde mevcut siyasal düzeni ve ideolojiyi kabullenmeyen ve artık o ülkede yaşamak istemeyen grup[2], ikinci grup da Yahudi olduğu için ülkeyi terk etmek zorunda kalan gruptur.

[2] Bu grupta sayılabilecek önemli isimler, Prof. Alexander Rüstow (İktisat), Prof. Gerhard Kessler (İktisat) ve Prof. Wilhelm Röpke (İktisat)'dir. Bu bilim insanlarının Türkiye'de gerçekleştirdiği üniversite faaliyetleri, Widmann'ın eserinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Widmann, Horst. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu.* Kabalcı Yayınevi, İstanbul. s. 195-203.

Artık sırada onlar için önemli bir karar aşaması vardır. Zaman ve seçenekler oldukça sınırlıdır: Gitmek ya da kalmak. İki seçeneğin de önemli zorlukları vardır. Özellikle "kalmak" bazıları için hayatlarının sona ermesi anlamına da gelmektedir.

Bu çalışmanın takip eden bölümlerinde sırası ile önce İkinci Dünya Savaşı'na doğru oluşan uluslararası düzen ve Almanya'da giderek güçlenen Hitler yönetimi ele alınacak, sonra da Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde 1933 yılına kadar özellikle eğitim alanını ilgilendiren modernleşme süreci tarihsel bir perspektifte incelenecektir. Daha sonra da uluslararası göç olgusu literatüründe itici ve çekici unsurlar ele alınıp ardından da Almanya'dan Türkiye'ye doğru gerçekleşen, bir bakıma da zorunlu beyin göçü süreci[3], uluslararası göç hareketlerinin itici ve çekici dinamikleri bağlamında analiz incelenecektir.

İkinci Dünya Savaşı Öncesi Uluslararası Ortam ve Hitler'in Yükselişi

Milletler Cemiyeti, her ne kadar açık diplomasi yoluyla, yaşanabilecek olası uluslararası sorunları bertaraf etmek amacı ile kurulduysa da, Amerika Birleşik Devletleri'nin daha oluşumun başında kurum dışında kalması, örgüt için önemli bir eksiklik olmuştur. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın dengelerine karışmama siyaseti, doğal olarak, hayata geçirilmiş bu örgütü önemli bir güçten yoksun bırakmıştır. O sebeple, Milletler Cemiyeti daha başlangıç aşamasından itibaren bir dünya kurumu olamamıştır (Sander, 2008:35). İlerleyen süreçte 1931 yılında Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesi, 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi, Almanların ve İtalyanların 1936-1939 yılları arasında İspanya İç Savaşı'na müdahale etmeleri (Hobsbawm, 2008:47) ve Milletler Cemiyeti'nin de tüm bu gelişmelerle ilgili önleyici bir pozisyon alamaması kurumun uluslararası önemini ve imajını oldukça olumsuz etkilemiştir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, 28 Nisan 1919 tarihinde kurulmuş olan Milletler Cemiyeti birtakım sebeplerden ötürü, uluslararası ilişkiler bakımından

[3] Zorunlu olarak yaşanmış da olsa bu aşamada beyin göçü kavramını ifade etmekte fayda vardır. Yetişmiş ya da nitelikli, eğitimli beşeri sermayenin bir başka coğrafyaya hareketi, beyin göçü olgusu içinde değerlendirilmektedir. Beyin göçünün, bu göçü alan ve veren ülkeler için, olası kayıplar ve kazançlar bağlamında önemli etkileri vardır.

oldukça önemli, hatta radikal denilebilecek başarılar sağlamıştır. Özellikle yirminci yüzyıldan itibaren küreselleşmenin hız kazandığı bir uluslararası düzende, tek bir kurum, sistemin neredeyse önemli tüm sorunlarına karşı savaş açmıştır. Oluşturulan komisyonlar dahilinde; diplomasi, ekonomi, uluslararası ticaret, silahsızlanma, narkotik, çocuk, kadın ve işçi hakları gibi konularda önemli planlamalar yapılmıştır. Ayrıca Milletler Cemiyeti, 1945 yılında kurulacak olan Birleşmiş Milletler için de önemli bir tecrübe ve ön model olma niteliği taşır.

Ancak, Milletler Cemiyeti'nin kurulmuş olması ve sürecin önemi, Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmaların ve savaşın sonuçlarının kısmen gölgesinde kalmıştır. Örnek vermek gerekirse; 1815 yılında düzenlenen Viyana Kongresi ve itibariyle Avrupa uyumu hatırlanacak olursa, yenilen Fransa oluşturulacak yeni düzenin dışına itilmemiş, aksine oluşturulacak uluslararası dengede kısıtlı da olsa bir güç unsuru olarak yerini almıştır. O halde, Viyana Kongresi'nden neredeyse bir asır sonra oluşturulması planlanan uluslararası düzen, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilenlerini ne kadar sistem içinde tutabilmiş ve sistemle ne derece uyumlu çalıştırabilmiştir?

Uluslararası ilişkilerde savaştan veya zaferden belki daha önemli olabilecek konulardan biri de, savaş sonrası uluslararası düzenin nasıl kurulacağı ve dengelerin ne ölçüde gözetileceğidir. Zafer kazanmış olmak şüphesiz önemli bir başarıdır, fakat zaferden sonraki süreç de en az o seviyede önemlidir. Çünkü yeni düzen akılcı ve adaletli bir biçimde planlanmazsa, ilerleyen zaman diliminde olası yeni bir savaş için gerekli altyapı da böylece hazırlanmış olur. 1919 yılında imzalanan Versailles Antlaşması[4] Almanya'yı yeterince tatmin etmemiş ve beraberinde getirdiği oldukça ağır yükümlülükler bu devletin ilerleyen yıllarda yeni bir tehdit unsuru olarak mevcut sisteme başkaldırması ile sonuçlanmıştır. Hitler'in Almanya'da iktidara geliş sürecini bu perspektiften de analiz etmek önemlidir.

I. Dünya Savaşının sonlarına doğru özellikle iç siyaset ve ekonomi konularında da son derece zor günler geçiren Almanya 28 Haziran 1919 tarihinde

[4] Antlaşma gereğince Almanya tüm denizaşırı sömürgelerinden vazgeçecek ve bu topraklar İngiltere, Fransa, Belçika ve Japonya arasında paylaşılacaktı. Ayrıca Alman nehirleri uluslararası sular haline getirilirken donanma olduğu gibi müttefiklere teslim edilecek ve sadece 100.000 kişilik bir orduya sahip olabilecekti. Bunlar antlaşmanın sadece bazı maddeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919 (Erişim, 12.06.2019)

Versailles Antlaşmasını imzalamıştır (Uçarol, 2006:620). İşsizlik, ekonomik istikrarsızlık ve iç huzursuzluk giderek derinleşirken, toplum da mevcut yönetime karşı bir duruş sergilemeye başlamıştır. Bu bağlamda, Almanya'da Nasyonel-Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidara gelişini hazırlayan temel etkenler, çoğunlukla iç ve dış olumsuzluklar olmuştur. Hitler liderliğindeki siyasal oluşum, Versailles Antlaşması'nın ağır koşullarını şiddetle eleştirirken, bu siyaset toplumun geniş kitlelerinde de yankı bulmuştur. 1933 yılında Başbakanlığa atanan Hitler, 1934 yılında Devlet Başkanı Paul von Hindenburg'un vefatının ardından bu makama gelmiştir. Önce ordudaki asker sayısını iki katı kadar arttıran Hitler, 1935 yılında Versailles Antlaşması'nın silahlanmaya engel getiren maddesini de tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle uluslararası sistemin dengesi de giderek bozulmuştur.

Yine aynı dönemde Hitler'in ideolojisinde ve parti seçkinleri arasında bir çeşit arındırıcı unsur olarak tabir edilen anti-semitizm oldukça yaygın bir bakış açısı olmuştur (Friedlander, 2016:16). Bu doğrultuda Büyük Almanya'nın saf bir ırktan oluşarak, Yahudilerin neredeyse ülkenin her alanından temizlenmesi amaç hedeflerden biri haline gelmiştir. Böylelikle saf Alman ırkı oluşturulacak ve büyük Almanya tek uluslu bir yapıyla dünyada başat güç konumuna gelecektir. 1933 yılından itibaren Almanya'dan kaçmaya başlayan Yahudi bilim insanlarının serüveni bu perspektifte şekillenmiştir. Bu zorunlu beyin göçünde, Türkiye önemli bir hedef ülke olacaktır.

Kurumsal Miras, Cumhuriyetin İlk Yılları ve Eğitim Reformları

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında gerçekleştirilen modernleşme girişimleri, yeni Türkiye'nin uluslararası pozisyonunu çağdaş medeniyetler seviyesine yükseltmek amacını taşımaktadır. Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından neredeyse bir yıl sonra Ankara'da Türk Öğretmenler Birliği'nde yaptığı konuşmada, eğitim sisteminin hızlıca iyileştirilmesi ve ekonomik yaşamda başarıyla rol alabilecek özgür düşünen insanların yetiştirilmesini vurgulamıştır (Mango, 1999:396).

Cumhuriyet Dönemi'nin reformlarını anlamak biraz da Cumhuriyet'i kuran kadronun özelliklerini anlamakla ilgilidir. Bu kadro ağırlıklı olarak 1880-1885 yılları arasında doğmuş ve eğitim hayatlarını da 1900'lü yılların başında

geçirmiştir. O halde bu ekol ile ilgili, eğitimlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun modern askeri okullarında eğitim almış ve Jön Türkler-İttihat Terakki ekolünden oldukça etkilenmiş bir topluluktu demek doğru bir tespit olacaktır. Bu kadro ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem aydınlarından olan Namık Kemal, Ziya Gökalp ve Abdullah Cevdet'ten oldukça etkilenmiştir. Ayrıca bu nesil, toplumun gereksinimlerini ve yönetimin/sistemin eksiklerini iyi tahlil etmiş ve oldukça iyi eğitimli kimselerdir.

Osmanlı'da modernleşme hareketleri ve reformlar, III. Selim döneminden itibaren artık neredeyse bir zorunluluk haline gelmiş ve acilen başlatılması gereken programlar olarak düşünülmüştür. 6 Nisan 1789 tarihinde yönetimi devralan III. Selim, İmparatorluğun 1699 (Karlofça Antlaşması) yılından beri önemli bir prestij kaybı yaşadığının son derece bilincinde bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Öncelikle askeri alanda yapılan bazı düzenlemeler ve yeni bir ordunun kurulması (Nizam-ı Cedid) için gerekli düzenlemeleri yapan padişah, sonraki süreçte de yönetim ve ekonomi alanlarında önemli modernleşme girişimlerinde bulunmuştur (Shaw, 1965:168-169). Özellikle askeri eğitimin çağın gerektirdiği bilimsel gelişmeler doğrultusunda hızlıca yeniden düzenlenmesi ve modernize edilmesi gerekmektedir. Askeri personelin de yine bu şekilde eğitilmesi planlanmıştır.

Diplomasi alanındaki gelişmelerin resmi olarak başlaması da yine bu döneme rastlamaktadır. Londra, Berlin, Madrid ve Viyana'ya temsilciler yollanılmış ve modern kültürlerdeki gelişmeler yakından takip edilmek istenmiştir (Berkes, 2010:99). Hatta o dönemde Viyana'ya gönderilmiş olan Ebubekir Ratıp, yurtdışında edindiği gözlemler ile ilgili olarak, modern orduların yüksek seviyede eğitimli askeri personel tarafından oluşturulduğunu belirtmiş ve yine bu ülkelerde düzenli bir ekonomik sistemin işlediğinden, halkın refah seviyesinin de yüksek olduğundan bahsetmiştir (Berkes, 2010:99).

Osmanlı İmparatorluğu'nda diğer modernleşme girişimleri özellikle on dokuzuncu yüzyılda giderek hız kazanmıştır. 1827 ve 1834 yıllarında iki adet tıp okulu ve iki adet askeri okul açılmıştır (Lewis, 2007:85). Yine bu dönemde tercüme odaları kurulmuştur. Ayrıca 1834 yılında da İmparatorluk dahilinde ulaşım ve haberleşme alanlarında yeni sistemlerin oluşturulması planlanmıştır. Modern eğitim kurumlarının oluşturulması 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren hız kazanmıştır. 1836 yılında İstanbul'u ziyaret eden bir İngiliz

gözlemci, İmparatorluktaki en büyük eksiklikleri profesyonel Türkçe hocalarının eksikliği ve insanların dil öğrenmesi için kapsamlı bir gramer kitabı olmaması olarak ifade etmiştir (Mardin, 2009:163). Osmanlı Türkçe 'sinin bu temel eksiklikleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar süregelen bir sorun olarak kalmıştır. 1846-1855 yılları arasında mevcut Mühendishane, Tıbbiye ve Harbiye okulları da içerik olarak zenginleştirilmiş hatta birçok mezun da eğitimlerinin devamı için Fransa, İngiltere ve Almanya'ya gönderilmiştir. Yine 1869 yılında açılan Darülfünun (fenler evi), çağdaş bir yüksekokul olması planlanarak hizmete açılmıştır. Okulun açılış töreninde bir konuşma yapan dönemin yöneticilerinden Safvet Paşa, Avrupa'nın uygar uluslarından ayrı kalmış olmanın ve akla dayalı bilim ve fikir alışverişleri için ilişkilerin geliştirilememiş olmasının İmparatorluğa özellikle son iki yüz yıl içinde ne kadar zarar verdiğinden bahsetmiştir (Berkes, 2010:237).

Darülfünun programı dâhilinde, fıkıh, kelam, felsefe, Roma hukuku, iktisat gibi alanlarda eğitimler planlanmıştır. Ancak yapılan bu planlama, bir şekilde ulema müessesesinin alanına da el uzatılması olarak algılanmıştır. Yaşanan bu çelişkiler, bu kurumun daha başlangıç aşamasında bile birçok zorlukla karşılaşacağının bir göstergesi olmuştur. Tüm bu çelişkili gelişmelerle birlikte Batı tarzı özgün eğitim kurumlarının gerekliliği daha da iyi kavranmıştır. II. Abdülhamid'in 33 yıl süren iktidarında, eğitim kurumları daha da güçlendirilmiştir. Özellikle hukuk, tıp ve askeri eğitim alanlarında, sisteme yeni programlar eklenmiştir. Bu gelişmeleri takiben 1900 yılında Darülfünun yeniden organize edilerek, dört yeni fakülte (Din, Matematik, Fen Bilimleri ve Edebiyat) oluşturulmuştur (Shaw, 1977:249). Bu gelişme, batı tarzı eğitim kurumları ve örnekleri ölçüsünde, profesyonel bir başlangıç niteliği taşımaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde, Darülfünun bünyesinde, Coğrafya, Pedagoji, Kimya, Ekonomi, Felsefe, Botanik ve Psikoloji alanlarında hatırı sayılır bir yol kat edilmiştir. Özellikle 1915-1918 yılları arasında Darülfünun'a Almanya'dan 19 profesör yollanmış (Widmann, 2000:61-62) ve bu eğitimcilerin, kuruma önemli katkıları olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nin eğitim reformlarına işte böylesine önemli bir kurumsal mirasla gidilmiştir. Ancak bu önemli miras tüm etkilerine rağmen birçok anlamda eksikleri olan ve çağın gereksinimlerini tam olarak yakalayamamış bir kurumdur. Bu konu ile ilgili detaylar ve mevcut eksiklikler ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Atatürk, çağın gerektirdiği değişim dinamiklerini son derece iyi irdelemiş ve reformları ile makro bir dönüşüm projesi gerçekleştirmiştir (Güler, 2000:22). Cumhuriyet Türkiye'sinde özellikle eğitim reformlarının ne derede önemli ve gerekli olduğu, 1921 yılında düzenlenmiş eğitim kongresinde Atatürk tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

> *"Bu savaş yılları içinde bile dikkatle hazırlanması gereken ulusal eğitim programını geliştirmeliyiz. Bütün eğitim sistemimizin verimli olarak çalışabileceği temelleri hazırlamalıyız. Benim inancıma göre ulusumuzun geri kalışında geleneksel eğitim yöntemleri en büyük etken olmuştur…"* (Berkes, 2010:533).

Görüldüğü üzere, tüm ulusu kapsayan, topyekûn bir eğitim sisteminin oluşturulması Cumhuriyet'in öncelikli hedeflerindendir. Batı bilim tekniği, Türk eğitim sisteminde her ne kadar on dokuzuncu yüzyıl ile yerini almaya başlasa da, yirminci yüzyıla gelindiğine yetişmiş bilim insanı sayısı oldukça azdır. Bu doğrultuda, yeni Cumhuriyet'in bir başka önceliği de, yerli bilim insanları yetiştirmektir. Bir başka ifade ile ilerdeki eğiticilerin eğitimi de son derece büyük bir önem taşımaktadır. Atatürk, bilimin bir devlet için hemen her alanda ne kadar önemli bir unsur olduğunu, 22 Ekim 1922 tarihinde Bursa'da yaptığı bir konuşmada yine dile getirmiştir:

> *"Yurdumuzun en bayındır, en göz alıcı, en güzel yerlerini üç buçuk yıl kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nedir bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde bilim ve fen ilkelerinin kılavuz edinilmesindedir… Milletimizi siyasi ve içtimai hayatı ile ilgili ulusumuzun düşünümsel eğitiminde de yol göstericimiz bilim ve fen olacaktır. Türk milleti, Türk sanatı, Türk ekonomisi, Türk şiiri ile edebiyatı, okul sayesinde bütün olağanüstü incelikleri ve güzellikleriyle oluşup gelişecektir…"* (Sayılı, 1988:1097-1098).

Ayrıca eğitimde modernleşme için yapılması gereken bir başka öncelik ise, güçlü akademik kurumların arkalarına destekleyici bir unsur olarak dini otoriteyi değil, bilimsel otoriteyi almaları konusudur (Lewis, 2007:433). Bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk önemli hareket 3 Mart 1924 tarihindeki Eğitim ve Öğretim Devrimidir. Bu sayede, eğitim ve öğretim işleri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınacak ve yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca süreç içinde, mahalle mektepleri ve medreseler kaldırılmış, süratle ilkokullar, ortaokullar ve liseler hayata

geçirilmiştir. Bu gelişmeler ekseninde artık, kadını ve erkeği ile her eğitim kurumuna belirli bir standart getirilmesi öngörülmüş, gerekli bilgi, sanat ve tekniğin hızlı bir şekilde öğretilmesi planlanmıştır (Çağatay, 1988:999).

1933 yılında gerçekleştirilecek olan üniversite reformuna kadar geçen zaman zarfında, öncelikle gerekli altyapının hem siyasi hem kültürel hem de toplumsal anlamda hazırlanması gerekmektedir. Öğretim birliğini öngören 1924 devrimi bunu başarmanın ilk önemli adımı olmuştur. 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilen bir başka önemli devrim de Harf Devrimi'dir. Atatürk, Cumhuriyetin hemen ilanından sonra alfabe değişikliği olmasını isteyenlere rağmen, zamanı gelmeden ve şartlar olgunlaşmadan bu değişikliğe yanaşmamıştır, hatta 1924 yılında mecliste eğitim bütçesinin görüşüldüğü bir oturumda bu fikir başkaları tarafından dile getirilmiş ve çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. (Bakan vd., 2013:51-53). Eğitim ve Öğretim Birliği Kanunu, Medeni Kanun'un Kabulü ve Kılık Kıyafet Devrimi, Harf Devrimi'nin yolunu açan ve süreci hızlandıran önemli etkenlerden olmuştur.

Harf Devrimi ile, öğrenmesi ve uygulaması epeyce zor olan Arap alfabesi kaldırılmış ve Latin harfleri uygulamaya geçirilmiştir. Matbaanın Osmanlı İmparatorluğu'na gelişinden, Harf Devrimi'ne kadar olan neredeyse iki yüz yıllık süreçte basılan eserler 30.000'i bile bulmamıştır ve ayrıca 1920'li yıllarda memlekette okur-yazarlık oranının yüzde on bile olmadığı bilinmektedir (Çağatay, 1988:999). Bu gerçeğin ne anlama geldiğinin son derece farkında olan Milli Eğitim Bakanlığı, Harf Devrimi'ni izleyen süreçte bilimsel terimlerin de uygun Türkçe karşılıklarının bulunabilmesi için bir kurul oluşturulmuş; kapsamlı bir dilbilgisi kitabının hazırlanması, Türkçe bir sözlük oluşturulması ve imla kurallarının belirlenmesi görevlerini yerine getirmiştir (Korkmaz, 1992:3). Bu çalışmalar, 1932 yılında kurulacak olan Türk Dil Kurumu için de gerekli ön hazırlık aşamasını oluşturmuştur.

Bir yüksek eğitim kurumunun yüksek verimle çalışabilmesi, kişilerin bu eğitim kurumuna gelmeden önce geçtiği eğitim safhaları ile yakından alakalıdır (Görgün, 2018:91). Bu konu ile ilgili, özellikle bahsedilmesi gereken husus, bilhassa on dokuzuncu yüzyıl içinde yapılmış birtakım reformların, "ara aşamaların yaşanmadan, sonuçlarından büyük umutlar beklenmesi" sorunsalıdır (Davison, 1990:10). Atatürk, bu konunun son derece bilincinde olduğundan, bu ara aşamalarda da hızlıca çözüme ulaşmak için önemli girişimlerde bulunmuştur.

Süreç içinde geniş halk kitlelerinin okuma-yazma öğrenebilmesi amacıyla Millet Mektepleri kurulmuştur. 1927 Nüfus sayımına göre Türkiye nüfusu 13.600.000 olup, bu sayının da neredeyse 10.500.000'i köylerde yaşamaktadır ve bu yüzden de Millet Mekteplerinin yaklaşık %70'lik kısmı da köylerde hizmete açılmıştır (Kısıklı, 2011:682).

Millet Mekteplerinin kurulmasını izleyen bir yıl içinde, çok sayıda yurttaş okur-yazar olmuştur. Sayılarla ifade etmek gerekirse; 1928-1929 döneminde yaklaşık 600.000 kişi, 1928-1935 döneminde ise yaklaşık 1.250.000 kişi bu kurumlardan başarı belgesi almıştır (Morkoç, 2011:1549). Ayrıca 1932 yılında kurulmuş ve gelecekte Türk Dil Kurumu adını alacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk Dili'nin geliştirilmesi için araştırmalar yapmak ve güncel dil sorunları için çözümler üretmek amacıyla oluşturulmuştur. Yine 1933 yılında gerçekleştirilecek olan üniversite reformunun temel mantığını anlamak, Atatürk'ün şu sözlerini anlamaktan geçmektedir: "Dünyada her şey için, maddiyat için maneviyat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde bir mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir".

Üzerinde durulması gereken bir önemli oluşum da 19 Şubat 1932 yılında hayata geçirilen Halkevleri projesidir. 1932 yılında 14 şehirde hizmete açılmış ve 1935 yılına kadar sayıları 55'e yükselmiştir. (Görgün, 2018:111). 1935 yılına kadar yurt genelinde 136.000 insana farklı konularda eğitim vermiş bu kurumlar (Başbuğ, 2013:51), 1950 yılına gelindiğinde 63 şehirde 477 noktada hizmet veren önemli yapılar haline gelmiştir (And, 1983:72). Çağın gereksinimlerine uygun modern bireyler yaratma projesi olarak da ele alınabilecek bu kurumlar, eğitim ve kültür faaliyetlerinin geniş kitlelere aktarılabilmesi için bir çeşit uygulama birimleri olmuştur. Bünyesinde gerçekleştirilen; güzel sanatlar, edebiyat okumaları, müze gezileri, spor müsabakaları, tiyatro performansları, okuma-yazma pratikleri, bir yandan Cumhuriyet Türkiye'sinin modern bireylerini meydana getirmeye çalışırken bir yandan da geleceğin üniversiteleri için eğitimli bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (Özbudun, 1981:94).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşanan en büyük zorluklardan biri de, "eski" ile "yeni" kavramların bir arada olması sorunsalıdır. Eğitim, bürokrasi veya kültür alanlarında yeni kurumlar hayata geçirilmeye çalışılırken, eski ve köklü yapılar ve bu yapılara mensup bireyler bir çırpıda değişememektedir. Bu durum bir

anlamda, geleneksel olanla ile modern olanın çatışması olarak açıklanabilir. Berkes, bu ikili oluşumun; eğitimden siyasete, hukuktan günlük yaşama kadar hayatın hemen her alanda göze çarptığını belirtmiştir (Berkes, 1998:509). Örneğin ilköğretim din eğitimi ekseninde mevcut yapısını korurken, yüksekokullar bilime yönelmiştir. Hayatın hemen her alanında bu ikili yapı varlığını hissettirmektedir. Batı tarzı tiyatro-geleneksel tiyatro, batı tarzı giyim-geleneksel kıyafetler, eski harfler-yeni harfler gibi. Bu yapılar ister istemez bir takım huzursuzluklara ve gerginliklere de yol açmıştır. Bu gerilim Darülfünun ve "Yeni Üniversite" oluşumunda da yaşanmıştır. Dönemin bazı Darülfünun eğitimcileri, zaman zaman alışkanlıklardan ötürü zaman zaman da mevcut konumlarını korumak ümidiyle, yapılacak üniversite reformuna karşı tepki göstermişlerdir.

Bilim ve fen konularında çağdaş uygarlıklar seviyesini yakalamak bir başka açıdan da önemlidir. Atatürk hemen her fırsatta, gelişmenin ancak uluslararası işbirliği ve diğer gelişmiş medeniyetlerle bilgi alış-verişleri sayesinde olacağını vurgulamıştır. Gelişmeye ayak uydurmak, Türk üniversitelerinin, Batı üniversiteleri düzeyinde eğitim kalitesini yakalaması ile yakından ilgilidir (Sayılı, 1988:1100). Cumhuriyet Türkiye'sinin üniversiteleri, Batı ile, bilim ve gelişme anlamında "denk" kurumlar olmalı ve tüm planlama bu doğrultuda gerçekleştirilmelidir. Bu gayede, gerçekleştirilen ilk önemli adım, mevcut eksiklerin belirlenmesi ve hızlıca gerekli çözümlerin üretilmesidir. Bu noktada bahsedilmesi gereken çok önemli bir isim Albert Malche'dir. 1905 Rus Devrimi sonrası İsviçre'ye göç etmiş bu bilim insanı ile Atatürk'ün yolları Türkiye'de gerçekleştirilecek olan üniversite reformu sayesinde kesişmiştir.

Türkiye'ye davet edildiğinde Cenevre Üniversitesi'nde Pedagoji Bölümü'nde Profesör olarak görev yapan Malche, 1931 yılında Atatürk tarafından Türkiye'deki üniversite eğitim sisteminin eksikleri ile ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Yaklaşık bir yıl süren incelemelerinin ardından, Malche, eğitim sisteminin sorunlu alanları ile ilgili şu önemli noktalara dikkat çekmiştir:

1. Pratik ve uygulamalarda önemli eksiklikler.
2. Seminer eksikliği.
3. Türkçe bilimsel yayın yetersizliği.

4. Profesör maaşlarının düşük olması ve bu insanların geçim sıkıntıları derdini aşabilmek için ek işler yapma gereksinimleri.
5. Bakanlıklarla (özellikle Milli Eğitim Bakanlığı) işbirliğinin yeterli düzeyde olmaması.
6. Eskimiş ve ezbere dayalı ders işleme metotları ve ansiklopedik bir özet niteliğinde olan ders içerikleri.
7. Geleceğin eğitim kadrolarını oluşturacak öğrenci ve akademisyenlerin mutlaka yurt dışındaki kurumlarla işbirliği içinde olmaları gerekliliği.
8. Türk üniversite öğrencilerinin yabancı dil bilgisi eksikliği ve yabancı yayınları okuma-anlamada yetersiz olmaları.
9. Bazı derslerin içerik olarak birbirlerine çok benzer olması.
10. Özellikle tıp ve fen alanlarında deney-gözlem koşullarının çok elverişsiz olması (Widmann, 2000:75-76).

Malche, 1932 yılında sunmuş olduğu 95 sayfalık raporunda, yukarıda sözü edilen gözlemlerini; çalışma araç ve gereçleri, çalışma organizasyonu ve üniversitelerin kendi dışına açılma konuları altında, üç başlıkta sunmuştur. Bu doğrultuda çok acil olarak Tıp, Fen, Hukuk ve Edebiyat Fakülteleri'nin yeniden yapılandırılması planlanmıştır. Yine bu yıllarda Atatürk'ün bir gözlemi son derece önemlidir. Atatürk, Ankara'daki Erkek Lisesi'nin tarih sınavlarına katılıp yerinde incelemek istemiş ve sınava giren öğrencilerin son derece doğru cevaplar verdiğini görerek memnun olmuştur. Ardından, da bir yükseköğrenim kurumu olan Darülfünun'u ziyaret ederek öğrencilere bir takım sorular yöneltmiştir. Aldığı cevaplar karşısında son derece hayal kırıklığına uğrayan Atatürk, öğrencilerin büyük bir bilgi ve kültür eksikliği olduğunu belirtmiş ve reformun gerekliliğinin bir kere daha altını çizmiştir (Özata, 2013:85).

Hazırlanan rapor doğrultusunda hemen harekete geçilmiş ve 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunla bağlı Darülfünun kapatılıp, yerine bilimsel çerçeveyi merkezine yerleştiren İstanbul Üniversitesi kurulmuştur (Widmann, 2000:84). Üniversite kelimesi, "birden çok sayıda bilimsel uzmanlık alanını kapsayan bir kurumsal yapı" tanımıyla ilk defa bu kanunda geçmiştir. Yeni üniversitenin öğretim üyelerinin üç grupta oluşturulacağı planlanmıştır. Birinci grup, Darülfünun kadrosundan yeni kuruma alınacak eğitimciler, ikinci grup Avrupa üniversitelerinde eğitimlerini başarı ile tamamlayıp dönen Türkler (Darülfünun döneminde 1910-1930 yılları arasında önemli bir genç nesil yurt

dışında eğitim görmüştür), üçüncü grup da yabancı profesörler olmuştur (Widmann, 2000:86).

İşte tam bu noktadan itibaren Alman bilim insanlarının henüz daha kendilerinin bile haberi yokken, Türkiye'ye göç etme serüvenlerinin ilk adımları atılmıştır. Şimdiki bölümde göç hareketlerinin genel bir incelemesi yapılarak, uluslararası göç olgusunda, itici ve çekici unsurlar ele alınacaktır.

Uluslararası Göç Olgusunda İtici ve Çekici Unsurlar

İnsanların bir coğrafyadan bir başka coğrafyaya hareketleri şüphesiz pek çok nedenden ötürü gerçekleşebilmektedir. Kimi zaman zorunlu, kimi zaman gönüllü, kimi zaman da geçici olabilmektedir bu yer değiştirme hareketleri. Göç; bir yolculuktur, bilinmezleri barındırır, umut ışığıdır, bazen de hayal kırıklığıdır. Beklenen ve elde edilen her zaman paralellik göstermeyebilir. Sebebi ne olursa olsun, göç; bir coğrafyada bulamadığını başka bir coğrafyada aramaktır. En kısa tanımıyla, bireylerin geçici ya da kalıcı olarak, yaşadığı yerden başka bir yere gitmesidir göç (Lee, 1966:49).

Göç, uluslararası bir harekete dönüştüğünde; bilinmeyenler çoğaldığında ve riskler arttığında, süreç daha da karmaşık bir yapı halini alır. İç göçler ile uluslararası göçlerin en büyük ayırt edici özelliklerinden biri de, iç göçler belirli kültürel veya sosyolojik benzerlikler dâhilinde, görece homojen bir ortamda gerçekleşirken, uluslararası göçlerde artık bu homojen yapıdan söz etmek neredeyse olanaksızdır (Petersen, 1978:533). Farklı kültür ve toplumsal yapılara mensup bireylerin aynı coğrafyada buluşması, göç olgusunun karmaşık doğasını daha da zor bir yapıya dönüştürür. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren akademik düzeyde geliştirilen tüm göç yaklaşımları, konuyu farklı boyutlarıyla ele almıştır. Sosyolojik, antropolojik, ekonomi temelli, hukuki, demografik, kültürel ve siyasi tüm yaklaşımlar, göç olgusunu farklı dinamikler perspektifinde açıklamaya çalışmıştır. Özetle, göç olgusunu açıklamaya yönelik tek ve genel bir yaklaşım henüz geliştirilememiştir ve geliştirilmesi de pek mümkün görünmemektedir. Küreselleşen uluslararası sistem dahilinde göç olgusuna disiplinler arası bir bakış açısı ile yaklaşmak son derece önemli bir gerekliliktir (İçduygu vd., 2014:35).

Göç hareketlerini istatistiksel olarak inceleyen en önemli teorisyenlerin başında, Ravenstein gelir. Ravenstein, 1885 yılında kaleme aldığı makalesinde, göç hareketlerini coğrafyalar arası mesafeler, terkedilen ve hedeflenen konumlarla ilgili coğrafi özellikler ve cinsiyet bağlamlarında ele almıştır (Ravenstein, 1885:199). Bu çalışmada öne çıkan unsurlar; göç akımlarının çekim merkezlerinin endüstri ve ticaret merkezleri olması, kır ve kent ayrımında önce kırdan kente, sonra da daha uzak yerlerden kırsal bölgelere doğru bir yönelme yaşanması, kırsal kesime dahil bireylerin, kentlilere göre göçe daha meyilli olması, ayrıca kadınların kısa, erkeklerin uzun mesafelere göç etmeye daha yatkın olması şeklinde ifade edilmiştir (Ravenstein, 1885:198-199). Ravenstein'in yaklaşımını daha da geliştiren Everett Lee, göç hareketlerini itici ve çekici unsurlar perspektifinde ele almıştır.

Lee, göç hareketlerinin dinamiklerini, orijin ülke, hedef ülke, araya karışan ya da durumu karmaşıklaştıran engeller ve bireysel faktörler olarak açıklamıştır. Ayrıca, göçe etki eden faktörleri; pozitif, negatif ve hiç etkisi olmayan (nötr) faktörler tanımlamasıyla incelemiştir (Lee, 1966:50). Bu doğrultuda, bireyler için hedeflenen coğrafyaların çekici ve olumlu etkileri pozitif, terkedilmesi planlanan coğrafyada, göç etmeye iten olumsuz unsurlar negatif ve bireyleri, göç hareketi ile ilgili olumlu ya da olumsuz hiçbir konuda etkilemeyen unsurlar da nötr olarak ifade edilmiştir. Sıralanan unsurlar, şüphesiz her birey için farklılıklar gösterebilir. Örneğin çocuklu bir aile için, hedef coğrafyadaki eğitim giderlerinin oldukça hesaplı olması pozitif bir unsur sayılırken, çocukları olmayan bir aile için eğitim giderleri o kadar da önemli bir etki unsuru olmayabilir. Ya da örneğin iklimi çok soğuk olan bir coğrafyada yaşayan ve bu iklim koşullarından memnun olan bir kimse için, görece daha sıcak coğrafyaların iklim koşulları itici bir unsurken, aynı coğrafyada ve soğuk iklim şartlarından mutlu olmayan bir kimse için hedef coğrafyaların görece sıcak iklim koşulları çekici bir unsur olabilir. Dolayısıyla, değişken koşullar, farklı bireyler için izafi bir şekilde ele alınmalıdır. Bu doğrultuda, kişisel düzlemde göç hareketleri için avantajları ve dezavantajları belirleyen yaş, cinsiyet, eğitim, ırk gibi demografik faktörlerin belirlenmesi, itme çekme yaklaşımı için çok önemli dinamiklerdir (Çağlayan, 2006:73). Lee'nin değerlendirmeleri, bu çalışma açısından da oldukça önemlidir. Alman bilim insanlarının göç hareketleri, büyük ölçüde Lee'nin bulguları bağlamında ele alınacaktır.

Bu yaklaşımda, itici ve çekici unsurların içeriğinin belirlenmesi çok önemlidir. Terkedilecek yer ve hedeflenen yer için tüm avantajlar ve dezavantajlar pozitif/negatif olarak ayrıştırılsa bile bu hesaplama göç hareketinin mutlak belirleyicisi olamayacaktır. O halde sadece kişisel beklentiler üzerinden bir karar verebilmek mümkün görünmemektedir. Hesaba dahil edilmesi gereken sürecin nasıl gelişeceğidir. Göçün maliyeti, hukuki süreçler ya da ulaşım imkanları gibi konuların da sürece dahil edilip, düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca farklı toplumların göçmenlere yaklaşımı, ırksal faktörler ya da ülkeler arası değişkenlik gösterebilen katı göç yasaları da önemli etkenler arasında olacaktır.

Lee'nin geliştirdiği yaklaşımları daha derinlemesine analiz eden bir başka isim, William Petersen'dir. Petersen, itici veya çekici olarak nitelenen unsurların altında yatan sebepler üzerine yoğunlaşmış ve göç tiplerini dört farklı grupta incelemiştir. İlk grup için (ilkel göçler) etkili olan unsurlar; çevresel sebepler ya da yaşam alanlarının kötü doğal koşulları olarak ele alınmıştır. Bu grupta, coğrafi şartların zorluğu, bireyler üzerinde göç etmek için itici bir baskı unsuru oluşturur.

Diğer bir tip, zorlama ya da yönlendirme ile yapılan göçlerdir. Siyasi kurumlar ya da sosyal baskılar sonucu oluşan gerilim unsurları, bireyleri göç etmeye zorlayabilir (Petersen, 1958:261). 1933-1938 Almanya'sında gelişen olumsuz şartlar, yükselen anti-semitizm ve Yahudi bilim insanlarının göç etmeye zorlanmaları tam da bu tipteki göç hareketleri dahilinde örneklendirilebilecek hadiselerdir. Yönlendirmede ise, gerçekleşen tüm baskı ve olumsuz şartlara rağmen, bireylerin iradelerini kullanarak göç kararı verip vermemeleri ifade edilmektedir. Zorlamada bir mecburiyet, çaresizlik ve seçeneksizlik varken, yönlendirmede bireylerin kısıtlı da olsa, bir karar mekanizması dahilinde seçme şansı vardır. Bu ayrıma Alman bilim insanlarının göç harekeleri incelenirken tekrar dönülecektir çünkü araştırmanın dahilinde bazı Yahudi bilim insanları göç etmek için zorlanırken, bazılarına (kendilerinin Yahudi olmayıp eşlerinin Yahudi olmasından ötürü) seçenek sunulmuştur. Üçüncü tip, serbest göçlerdir. Bu gruba dahil olan bireyler için herhangi bir zorlayıcı unsur yoktur ve göç edecek birey, kendi kararını kendi beklenti ve hesaplamaları dahilinde almaktadır. Petersen'in üzerinde durduğu son grup ise, kitlesel göçlerdir. Bu tarz göç hareketlerinde, kitlesel bir hareket vardır ve bu hareketin doğasını da büyük ölçüde küreselleşmeyle yaşanan gelişmeler oluşturur. İletişim, ulaşım, bilişim ve

teknoloji alanlarında yaşanan ilerlemeler, öncü göçmenlerin ardıllarına bilgi aktarımlarının da etkisiyle, göçü kolektif bir yapıya dönüştürecektir.

Öncü göçmenlerin, kendilerinden sonra sürece dahil olacak göçmenler açısından önemi, göç yaklaşımları içinde, göçmen ilişkileri ağı bağlamında değerlendirilmektedir. Bu tecrübeyi önceden yaşamış bireyler, onlardan sonra gelmesi olası bireyler için önemli bir bilgi kaynağı olmaktadırlar. Hedeflenen coğrafya ile ilgili olumlu ya da olumsuz tüm koşullar bu sayede önceden aktarılabilir ve böylece göç hareketine dahil olacak bireyin karar aşaması süreci için, önemli bilgiler sağlanmış olur. 1933 yılında Almanya'dan Türkiye'ye doğru başlayan Yahudi bilim insanlarının göç sürecinde, bu yapıdan da faydalanılmıştır. Bu konu ile ilgili detaylı incelemeler, aşağıdaki bölümde ele alınacaktır.

Alman Bilim İnsanlarının Türkiye'ye Göçü, İtici ve Çekici Unsurlar

Bu bölümde, Yahudi Alman bilim insanlarının Türkiye'ye doğru olan göç hareketleri tarihsel perspektifte ele alınacak, süreç dahilinde de itici ve çekici tüm unsurlar belirlenmeye çalışılacaktır. Atatürk'ün Darülfünun ile ilgili mevcut eğitim sisteminin eksiklerinin belirlenmesi dahilinde Profesör Malche'den hazırlamasını istediği raporun önemli noktaları daha önce belirtilmişti. Sistemin eksiklerinin belirlenmesinin ardından hızlıca yeni bir yapılandırmaya gidilmesi kararlaştırılmıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, 1933 yılında Almanya'da önemli bir yasa kabul edilmiştir. Bu yasanın adı "Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Yasası" idi. Bu yasa dahilinde Yahudi birçok Alman bilim insanının ya memuriyet statüsü kaldırılmış, ya da meslek hayatına son verilmiştir. Tarihsel perspektifte, Türkiye'de gerçekleştirilmesi planlanan üniversite reformu ile, Almanya'da yaşanan bu olumsuz gelişmeler aynı zaman dilimine rastlamaktadır.

O tarihlerde üzerinde durulması gereken bir başka önemli isim, Prof. Philipp Schwartz'dır. 1930'lu yıllara doğru Almanya'da başlayan olumsuz koşullar sebebiyle Frankfurt Üniversitesi Patoloji Bölümü'ndeki görevine son verilen ve Zürih'e yerleşen Prof. Schwartz, Prof. Malche'nin de yakın dostudur. Prof. Schwartz Zürih'e gittiğinde, onun durumunda olan, mesleklerinden uzaklaştırılmış veya Almanya'yı terk etmiş başka eğitimcilere de fayda sağlaması açısından Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği'ni

kurmuştur. Bu dernek Almanya'yı terk etmek zorunda kalmış bilim insanları için büyük önem taşımaktadır. Bir çeşit yardımlaşma ve haberleşme ağı konumunda hizmet veren dernek, bu bilim insanları için fırsat olabilecek hedef ülkeleri belirlemekte ve bu ülkelerle bilim insanları arasında aracı bir kurum olarak hizmet vermektedir.

Prof. Malche, Prof. Schwartz ile iletişime geçerek, Türkiye'de önemli bir üniversite reform hareketine girişildiğini ve bu doğrultuda ülkenin çok sayıda bilim insanına ihtiyaç duyacağını belirtmiştir. Bu oluşumun Yahudi kökenli Alman bilim insanları için bir "fırsat" olduğunu da belirten Prof. Malche, Prof. Schwartz'dan gerekli adımları atmasını istemiş ve o andan itibaren de Türkiye'ye gelebilecek muhtemel eğitimcilerin kimler olabileceği araştırılmaya başlanmıştır. Prof. Schwartz önderliğinde başlayan transfer sürecinde, çoğunluğu İstanbul'a gelmek üzere (bir kısmı da 1935 yılında Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasının ardından bu fakülteye yönlendirilmiştir) yaklaşık 200 bilim insanı Türkiye'ye göç etmiştir.[5] Süreç dahilinde Türkiye'ye gelen profesörlerin en çok yerleştiği yerler Fen ve Tıp Fakülteleri olmuştur.[6] Göçmen profesörlerle ilk dönemde beş yıllık sözleşmeler yapılmış ve bu süre büyük çoğunluğu ile daha sonra bir beş yıl daha uzatılmıştır. Birçoğu hızlıca Türkçeyi öğrenmiş ve uzmanlık alanlarında önemli Türkçe yayınlar yapmışlardır.

Prof. Malche, Türkiye seçeneğini neden bir "fırsat" olarak nitelendirmiştir? Çalışmanın içeriği dahilinde bu nitelendirme son derece önemlidir çünkü bu fırsatların anlamı, Alman bilim insanları açısından, göç hareketlerinin de çekici unsurlarını oluşturacaktır.

Bu noktada, "işe karışan engeller" konusunda da bilgi vermekte faydalı olacaktır. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, göç hareketlerinin; bireysel nedenler, terkedilen ve hedeflenen yer ile ilgili dinamikler bağlamında

[5] 1930'lu yılların Amerika, İngiltere ve Türkiye nüfus oranları göz önüne alındığında, Türkiye'ye Almanya'dan göç eden bilim insanı sayısı oldukça yüksek bir orandadır. O tarihlerde Amerika'nın nüfusu yaklaşık 145.000.000, İngiltere'nin nüfusu 46.000.000 ve Türkiye'nin nüfusu da 15.000.000'dur. Ayrıntılı istatistik için bkz.
https://www.census.gov/topics/population/publications.1933.html &
http://www.populstat.info/Europe/unkingdc.htm Erişim, (11.06.2019)

[6] 1933 yılından itibaren Türkiye'ye gelen eğitimcilerin detaylı bilgileri için bkz. Widmann, Horst. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu.* Kabalcı Yayınevi, İstanbul. s. 101-111.

şekillendiği, bir de tam arada duran bir takım engelleyiciler ile belirlendiği belirtilmiştir. Almanya'yı terk etmeyi planlayan göçmenler için de süreci zorlaştırabilecek bir takım engeller oluşmuştur. Dönemin haberleşme şartlarının yetersizliği ve ulaşım imkânlarının zorluğu açısından göç hareketi ve bu hareketin sonuçları tam olarak kestirilememektedir. Bilgi akışı da görece sınırlı olduğundan, bu yolculuk bazıları açısından sonu belli olmayan bir macera şeklinde algılanmıştır. Bu noktada bilgi akışı; uzun süren mektup yolculukları ya da önemli ölçüde Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği'nin çabaları sayesinde sağlanmıştır. Bir başka önemli sorun da yurt dışına çıkması muhtemel bilim insanlarının sahip olduğu servetleri beraberinde getirmeleri ile ilgili Alman Hükümeti'nin getirdiği kısıtlamalardır. Birçoğu, yeterli para transferini yapamayacak durumda bırakılmış hatta bir kısmının da banka hesaplarına el konmuştur (Neumark, 1982:30-31).

Çekici unsurlara geçmeden önce yaşanan göç hareketinin temel nedenlerini belirtmek yerinde olacaktır. Bu temel nedenler, Alman bilim insanları için yeterli "itici" unsurları oluşturacak ve bu bağlamda da göç hareketleri için gerekli altyapının oluşması sağlanacaktır. Önceki bölümlerde de ele alınmış olan Yahudi düşmanlığı şüphesiz en etkili unsurların başında gelmektedir. Toplumsal ve siyasi zeminde yankı bulan ırksal nefret, kısa zamanda Yahudi kökenli bu insanlar için gerekli baskıyı ve huzursuzluğu oluşturmuş, önemli bir itici unsur olmuştur. Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Yasası bağlamında mesleklerinden uzaklaştırılmış veya emekli edilmiş bilim adamları yerine, ırksal unsurlar önemli ölçüde gözetilerek, hükümet lehine çalışan isimler yerleştirilmiştir.

Okullar ve yükseköğretim kurumları kısa zamanda Nazi Partisi mensupları veya partiye çok yakın isimlerle doldurulmuştur (Neumark, 1982:29). Bu gelişme de mesleklerinden uzaklaştırılmış insanların, liyakat esaslı meslek yaşamı ile ilgili umutlarını kısa zamanda boşa çıkarmıştır. Son derece onur kırıcı bu gelişmeler de önemli bir itici unsur olarak göze çarpmaktadır. Yine bu bağlamda mesleklerinden uzaklaştırılmış bu değerli bilim insanlarının yaşadıkları maddi güçlükler de bu aşamada büyük önem arz eder. Meslekte kalmış olan bilim insanlarının da maaşlarının çok yüksek olduğu söylenemez. Dönemin Almanya'sı için ekonomik koşulların son derece çetin olduğu düşünülürse, geçim sıkıntısı bazı bilim insanları için o kadar önemli bir duruma gelmiştir ki, bu insanların büyük kısmı ek işler yaparak hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Almanya'da bulunan Yahudi bilim insanları yaşanan süreç dahilinde zaman zaman sözlü taciz ya da fiziksel şiddete de maruz kalmışlardır. Bu şekilde gerçekleşen olaylar da oldukça vahim ve itici olarak nitelendirilebilecek unsurlardandır. Fritz Neumark, anılarını kaleme alırken bu tarz olaylardan sıklıkla bahsetmiş, Nazi sempatizanı öğrenciler tarafından şiddete maruz kalan eğitimcilerin durumunun ne kadar çaresiz olduğunun altını çizmiştir (Neumark, 1982:34-35). Bahsi geçen bilim insanları için psikolojik etkisi oldukça ağır olarak başka bir travma daha olmuştur. Uzun yıllardır beraber çalıştıkları birçok bilim insanı, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin yükselişi ile, mevcut yönetime bu siyasi oluşuma destek olmuş, Yahudi kökenli bilim insanlarına yüz çevirmiş ve bu dışlanmışlık hissi, Yahudi bilim insanlarını son derece rencide etmiştir. Ayrıca iktidara çok yakın olan ya da kısa zamanda yakınlaşan başta bazı üniversitelerin rektörleri olmak üzere bir takım yöneticiler de yine bu insanları dışlamışlardır. Bu doğrultuda, mevcut iktidarı eleştiren, ya da iktidarın daha ılımlı bir siyaset izlemesi doğrultusunda fikir beyan eden birçok rektör de görevlerinden hızlı bir şekilde uzaklaştırılmıştır.[7]

Petersen'in göç tipleri ele alınırken zorlama ve yönlendirme unsurlarından bahsedilmişti. Süreç dâhilinde Alman bilim insanlarının yaşamış olduğu bir başka olumsuzluk, eş durumları ile ilgili çok talihsiz bir seçime maruz bırakılmaları olmuştur. Alman hükümeti tarafından bir kısım bilim insanına meslekten atılmak ya da atılmamak veya ülkeyi terk edip etmemek ile ilgili bir seçenek sunulmuştur. Bu seçimde bir yönlendirme, bir başka söylemle göç edip etmeme konusunda bir irade gösterme şansı sunulmuş görünse de durumun içeriği hiç de öyle değildir. Kendileri Yahudi olmayan, eşleri Yahudi olan Alman bilim insanlarına, ancak eşlerinden ayrılırlarsa bir fırsat verileceği söylenmiştir. Böyle talihsiz bir baskı unsuru karşısında birçok bilim insanı eşini terk etmemeyi seçmiş, ülkeyi ya da mesleğini terk etmiştir.

[7] Fritz Neumark rektörlerin ve üst düzey üniversite yönetiminin görevden alınması ile ilgili, "Boğaziçine Sığınanlar" adlı eserinde, dönemin Frankfurt Üniversitesi rektörü Prof. Wilhelm Gerlo'nun durumunu ele almıştır. 1932 yılında yaptığı bir konuşmada eğitim politikaları ile ilgili hafif de olsa mevcut iktidarı eleştiren profesör, kısa zamanda meslekten ihraç edilmiştir.

1930'lu yılların göç hareketleri, hukuki bağlamda da düşünülecek olursa, uluslararası perspektifte yeterli gelişmelerin henüz yaşanmamış olması da önemli bir unsur olarak belirmektedir. Zaman zaman hayati endişelerden ötürü sözü edilen göç hareketlerine girişen bu bilim insanlarının, göçmenler olarak hukuki statüleri ve hakları, uluslararası hukuk tarafından o yıllarda henüz belirlenmemiştir. Böylesine büyük bir yasal boşluk haliyle bu insanların mevcut konumları ve gelecekleri ile ilgili önemli kaygılar duymalarına sebep olmaktadır. Bu yasal boşluk, 1951 yılında Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanmasına kadar devam etmiştir.[8] Mültecilerin hukuki statüsüyle ilgili gelişmeler de ancak bu itibaren uluslararası hukuk alanında yankı bulabilmiştir. Örneğin Türkiye dışında olan ve Almanya'dan ayrılmış birçok Yahudi kökenli bilim insanı, çalışma izinlerinin iptali ya da sınır dışı edilme korkusu ile yüz yüze kalmışlardır. Bu da dolaylı olarak Türkiye'ye gelebilmek için bir itici unsur oluşturmuştur, çünkü Türkiye o yıllarda yasal prosedürler ve resmi izinler açısından bürokratik ve hukuki işleyiş açısından bu göçmenlere önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Türkiye'nin önemli bir hedef ülke olması öncelikli olarak güvenli bir yaşama ve çalışma alanı sağlayacak olmasından kaynaklanır. Ülkenin başında Atatürk gibi, hem ulusal hem de uluslararası perspektifte muazzam başarılar elde etmiş kahraman bir asker-devlet adamının varlığı, modern Türkiye'yi oluşturma adına gerçekleştirdiği devrimler ve onun etkileyici karizması da Türkiye'ye göç etmeyi hedefleyen bilim insanları için başlı başına bir güven duygusu yaratmıştır. Bunlarla beraber Türkiye bağlamında, Alman bilim insanları için pek çok çekici unsur daha vardır. Dönemin Almanya'sının ekonomik sıkıntıları ve ödenen düşük maaşlar düşünüldüğünde, Türkiye'ye geldiği takdirde, bir Alman profesöre teklif edilen ücret neredeyse Almanya'da kazandığının dört katına yakın olmuştur. Ayrıca gelen profesörlere maaşları zamanında ve sürekli olarak ödenmiştir (Neumark, 1982:16). Bu ekonomik avantaj önemli bir çekici unsur olarak ifade edilebilir.

Gelecek olan eğitimcilerin seyahat masraflarının Türk Hükümeti tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Özellikle fen bilimlerine mensup eğitimcilerin oldukça fazla ekipman ve laboratuvar malzemesi bulunmaktadır. Bu

[8] Cenevre'de 28 Temmuz 1951 yılında 145 ülke tarafından imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi, mültecilerin hak ve yükümlülüklerini içeren ilk uluslararası hukuk belgesi niteliğini taşımaktadır. Konu ile ilgili detaylar için bkz. https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html (Erişim, 08.06.2019).

tarz eşyaların taşınma masraflarının da Türk Hükümeti tarafından karşılanacak olması göçmen profesörleri büyük bir masraftan kurtarmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin sözü edilen bilim insanlarının eşleri hatta çoğunun asistanları için sağladığı izin koşulları da son derece önemlidir. Beraberinde eşlerini, asistanlarını getirebilecekleri gibi, bu insanların sonradan da gelebilmesi için önemli yasal kolaylıklar sağlanmıştır. Yine Almanya'da tutuklu bulunan bilim insanlarının serbest bırakılması ve Türkiye'ye gönderilebilmeleri için Türk Hükümeti tarafından yürütülen resmi işlemler büyük bir kararlılıkla sürdürülmüştür. Bu kararlılık, Türkiye'nin bu karşılıklı kazanım sürecinde Alman bilim insanlarına verdiği önemin de bir göstergesi olmuş ve bu insanlar için büyük bir güven duygusu yaratmıştır.

Gelen eğitimcilerin barınma masraflarının kendilerine ait olacağı kararlaştırılmıştır. Kira bedelleri Almanya ile karşılaştırıldığında, kur farkından da dolayı oldukça uygun olduğundan, göç eden eğitimciler oldukça konforlu koşullarda ve çok uygun fiyatlarla barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu unsur da önemli bir avantaj olarak belirtilmelidir. Sözü edilen bu gibi avantajlı koşulların çoğu kısa zamanda, özellikle Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği'nin haberleşme ağının da katkılarıyla kısa zamanda duyulmuş ve Türkiye'nin hedeflenebilecek bir göç ülkesi olması konusu büyük önem kazanmıştır. Göç olgusunun incelendiği bölümde göçmen ağları oluşumunun önemi vurgulanmıştı. Türkiye örneğinde olduğu gibi, öncü göçmenler de kendilerinden sonra gelebilecek yakınları ya da tanıdıkları için önemli bir model konumunda olmuşlar ve mevcut Türkiye'deki Alman bilim insanlarını ilgilendiren olumlu koşullar ile ilgili önemli paylaşımlarda bulunmuşlardır.

Benzer bir başka durum, Türkiye'deki üniversitelerde kurulan öğretmen-öğrenci ilişkisiyle alakalıdır. Alman profesörlerin Nazi sempatizanı öğrenciler tarafından maruz kaldığı olumsuzluklara önceki paragraflarda değinilmişti. Profesörler Türkiye'ye geldikten sonra burada deneyimledikleri öğrenci-öğretmen ilişkisinin çok sıkı ve kalpten olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağın oluşumu da onlardan sonra gelecek diğer eğitimciler için önemli bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Neumark bu ilişki için şunları söylemiştir:

> *"Söylemek isterim ki, genel olarak öğrenci ve öğretmen arasında kurulan bağ hiçbir yerde Türkiye kadar kalpten ve uzun ömürlü olmamıştır…*

> *Gerçekten de hiç abartmadan iddia edilebilir ki, bir öğrenci ile "hocam" diye andığı profesörü arasında kurulan ilişki ancak tarafların birinin ölümü ile sona erer… Öğrenciler eski öğretmenlerine bile derin bir saygı beslerler. Böyle bir saygı kendini, hala rastlanan ve sadece yirmi yaşındakilerin veya yeni mezunların değil, hatta bu arada bakan olmuş büyüklerin bile el öpmesi ile açığa vurur…"* (Neumark, 1982:98).

Türkiye'ye göç edecek bilim insanları açısından bir başka önemli avantaj da, birçoğuna yeni kürsüler açma ya da kürsü başkanlıkları teklif edilmesidir. Bu unsur akademik anlamda ilerlemeleri için önemli bir fırsat olmuştur. Örneğin Prof. Ernst E. Hirsch'e Uluslararası Ticaret Hukuku kürsüsü teklif edilmiştir (Hirsch, 1985:217). Aynı zamanda Türkiye'deki ılımı ve misafirperver yaşam alanı bu eğitimciler için önemli araştırmalarını veya eserlerini yazma ya da tamamlamaları bakımından da bir oldukça verimli bir çalışma alanı yaratmıştır.[9]

Almanya'dan ayrılmış ya da ayrılacak hocalar için bir başka önemli durum "zaman" ve "fırsatlar" konusu olmuştur. Türkiye bu bağlamda da yine son derece çekici bir seçenek olarak belirmektedir. Yurt dışında kendilerine güvenli ve makul fırsatlar arayan bilim insanlarının çok hızlı bir şekilde seçenekleri değerlendirip kendilerine bir hedef ülke belirlemeleri gerekmektedir. Çünkü zamanla talep giderek hızlanacak ve ülkelerin de bu insanların maliyetlerini karşılayabilecek olanakları azalacaktır (Hirsch, 1985:217). Örneğin Amerika ve İngiltere, göç edecek bilim insanları için farklı sebeplerden ve kapasite ihtiyaçları ile ilgili kısıtlamalardan dolayı göçmenlere, giderek büyük zorluklar çıkarmaya başlamıştır. Bu anlamda da o dönemde Türkiye henüz kapasitesini doldurmamıştır. Ekonomik olarak çok büyük kaynaklar olmamasına rağmen Türk Hükümeti de bu göçmenlerden faydalanmak istemiştir. Henüz kapasitesini

[9] Örneğin Prof. Rüstow, daha sonra İsviçre'de yayınladığı "Günümüzün Yeri" adlı büyük eserini İstanbul'da yazmaya başlamış ve eser ile ilgili büyük ilerlemeyi yine Türkiye'de bulunduğu süre içinde gerçekleştirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Neumark, Fritz. (1982). *Boğaziçine Sığınanlar-Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim ve Sanat Adamları 1933-1953*. Çev. Şefik Alp Bahadır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul. s. 53-54. Benzer şekilde 11 yıl İstanbul'da kalan Prof. Erich Auerbach'da Mimesis isimli önemli filoloji eserini yine bu süreçte yazmıştır. Konu ile ilgili detaylar için bkz. Widmann, Horst. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu.* Kabalcı Yayınevi, İstanbul. s. 172-173.

doldurmamış Türkiye, bu bağlamda da göçmenler için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Alman bilim insanlarının göç serüvenleri uluslararası göç perspektifinde özelikle itici ve çekici unsurlar bağlamında şekillenmiştir. Türkiye'ye göç eden bu insanların bir kısmı İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, bir kısmı da savaş sonunda Türkiye'den ayrılmıştır. Bu ayrılma hareketlerinin de farklı sebepleri vardır ve bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Ancak akılda tutulması gereken belki de en önemli husus, bu insanların memleket çapında bilimsel araştırmaların önünü açarak geleceğin eğitimcisi olacak binlerce öğrencinin hayatlarına dokunmuş olmalarıdır. Birçoğu ilerleyen yıllarda, Türkiye'den ayrılmış olmalarına rağmen, özellikle hatıralarında Türkiye için "ikinci vatanım" tanımlamasını yapacak ve Türkiye'yi minnetle anacaktır.

SONUÇ

Irksal nedenler, siyasi ve psikolojik baskılar, haksız suçlamalar, ölüm korkusu, meslekten uzaklaştırılma durumları veya özgürlüklerine getirilebilecek her türlü engellemeler bağlamında çok zor süreçlerden geçen Yahudi kökenli Alman bilim insanları, 1930'lu yıllarda umutlarını yeni coğrafyalara bağlamışlardır. Onlar için bu doğrultuda kaçınılmaz olan, yeni bir sayfa açmak; kısaca göç etmektir. Onlar için göç etmek, içeriğinde barındırdığı umut ışığı sayesinde kesinlikle denemeye değer bir seçenektir. Gitmelerine neden olan tüm sebepler, gidecekleri yerleri cazip kılan tüm avantajlar ve işe karışan engeller düşünüldüğünde tek makul seçenek göç olarak belirmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'nin modernleşme projesi bağlamında gerçekleştirdiği üniversite reformu ve tarihsel akışta tam da bu zamana rastlayan Alman bilim insanlarının göç hareketleri incelenmiştir. İncelemenin içeriği göç yaklaşımlarının itici ve çekici unsurları bağlamında ele alınmıştır. Göçmenler için terk edecekleri coğrafya ile ilgili temel itici sebepler ve hedef ülkeleri Türkiye açısından temel çekici sebepler irdelenmiştir. Ele alınan tüm bu süreç dâhilinde bu insanlar için göç, birtakım bilinmezlerine rağmen, akılcı ve önemli bir fırsat olarak göze çarpmaktadır.

Temel amacı Batı'nın bilimsel seviyesini yakalamak olan üniversite reformu, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son dönemlerinde birçok aydın

tarafından da düşünülen ve modernleşmeyi destekleyen önemli bir gelişme olarak planlanmıştır. Ancak bu reformun gerçekleşmesi ve sağlam temellere dayanması ancak bir takım başka reformların başarılmasının ardından sağlanabilecektir. Bu noktada, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimleri bir defa daha hatırlamakta büyük fayda vardır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hayata geçirilen devrimlerle, modern Türkiye'nin özgür düşünceli bireyleri için çok önemli kazanımlar sağlanmıştır. Eğitim, kültür, alfabe, kılık kıyafet, sosyal konum ve özellikle dil alanlarında başarılan devrimler, kısa zamanda sonuçlarını vermiş ve yeni üniversitenin potansiyel aydınlarını oluşturmuştur. Atatürk, "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği Cumhuriyete inanlara, onu koruyanlara ve yaşatacak olanlara emanet etmek gerekiyor" (İnan, 1980:37) derken, yükselecek yeni nesilden ne kadar umutlu olduğunu ve bu neslin sorumluluklarını ve yine girişilen tüm modernleşme hareketlerinin ülkenin ve Türk Milleti'nin geleceği açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Prof. Malche'nin raporu doğrultusunda eğitim sistemi ile ilgili birçok eksiklik vurgulanmış ve bu eksikliklerin giderilmesi için neredeyse gerekli tüm önlemler alınmıştır. Karşılıklı bir kazanım süreci olan "Üniversite Reformu ve Alman bilim insanlarının bu reformdaki rolleri" konunun her aktörü için önemli faydalar sağlamıştır. Karşılıklı kazanımlar konusunun detayları bir başka çalışma dâhilinde ele alınabilir, ancak belirtmek gerekir ki, dönemin Türkiye'sinin bilimsel araştırma ve yayın eksikliği düşünüldüğünde, göç eden bilim insanları özellikle kişisel girişimleri sayesinde birçok yeni dergi ve bilimsel araştırma başlatmıştır. Özellikle sağlık, iktisat, hukuk, arkeoloji ve biyoloji alanlarında önemli bilimsel araştırmaların önü açılmıştır. Kişisel, bilimsel ve özgün çalışmalar desteklenmiştir. Önemli konferanslar, sempozyumlar düzenlenmiş ve bu çalışmaların bir kısmı halka açık şekilde gerçekleştirilmiştir Yine bu göçmenlerin özellikle kişisel ilişkileri sayesinde Avrupa ve Amerika'dan birçok yabancı dergi ve kitap Türkiye'ye getirtilmiştir. Birçok yeni fakülte ve kürsü açılmış ve bu bilim insanları bilgilerini birçok Türk meslektaşına aktarmıştır.

KAYNAKÇA

Ash, M. G. (1999). Scientific Changes in Germany 1933, 1945, 1990: Towards a Comparison. *Springer,* 37(4), 329-354.

And, M. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu.* Özgür Yayınları, İstanbul.

Bakan, S., Özdemir, H. & Demirkanoğlu, Y. (2013). Türk Modernleşmesinin Bir Aracı Olarak Harf İnkılabı. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(9), 41-60.

Başbuğ, E. D. (2013). *Resmi İdeoloji Sahnede-Kemalist İdeolojinin İnşaasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Berkes, N. (2010). *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çağatay, N. (1988). Atatürk Devrimlerinin Amaçları ve Esprisi. *Belleten,* LII(204), 993-1002.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17, 67-91.

Davison, R. (1990). *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923, The Impacts of the West,* SAQI Books, Texas.

Friedlander, S. (2016). *Nazi Almanyası ve Yahudiler, Cilt I, Zulüm Yılları (1933-1939),* İletişim Yayınları, İstanbul.

Görgün, M. (2018). *The Role of Turkish Theatre in the Process of Modernization in Turkey (1839-1946).* Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Güler, A. (2000). *Dönüştürücü Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk.* Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Hirsch, Ernst E. (1985). *Hatıralarım – Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi, Zaman Sınırlarını Aşam Bir Hayat Hikâyesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Hobsbawm, E. (2008). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı.* Y. Alogan (Çev.). Everest Yayınları, İstanbul.

İçduygu, A., Erder, S. & Gençkaya Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları: 1923-2023.* Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

İnan, A. (1980). *Atatürk'ün Büyük Nutuk Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kısıklı, E. (2011). Harf Devrimi Sonrasında Yeni Harflerin Öğretiminde Usul ve Yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri,* 680-692.

Korkmaz, Z. (1992). *Atatürk ve Türk Dili-Belgeler*. TDK Yayınları, Ankara.

Lee, E. (1966). A Theory of Migration. *Demography,* 3(1), 47-57.

Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu.* Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Mango, A. (1999). *Atatürk.* Sabah Kitapları, İstanbul.

Mardin, Ş. (2009). *Türk Modernleşmesi–Makaleler 4.* İletişim Yayınları, İstanbul.

Neumark, F. (1982). *Boğaziçine Sığınanlar-Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim ve Sanat Adamları 1933-1953.* Ş. A. Bahadır (Çev.). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul.

Özata, M. (2013). *Atatürk, Bilim ve Üniversite.* TÜBİTAK, Ankara.

Özbudun, E. (1981). *The Nature of the Kemalist Political Regime.* In Atatürk Founder of a Modern State, Ed. Kazancıgil, Ali & Özbudun Ergun. C. Hurst & Company, London.

Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review,* 23(3), 256-266.

Petersen, W. (1978). International Migration. *Annual Review of Sociology,* 4, 533-575.

Rabkin, Yakov M. (1996). *International Scientific Migrations Today: New Perspectives,* (Ed.) Charum, J. & Meyer, J. Baptiste. Symposium Notes, Paris.

Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *The Journal of Statistical Society of London,* 48(2), 167-235.

Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih 1918-1994.* İmge Kitabevi, Ankara.

Sayılı, A. (1988). Atatürk, Bilim ve Üniversite. *Belleten,* LII (204), 1089-1104.

Shaw, Stanford J. (1965). The Nizam-ı Cedid Army under Sultan Selim III 1789-1807, *Brill,* 18/19.

Shaw, Stanford J. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II, Reform, Revolution and Republic, The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge University Press, London.

Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih 1789-2001*. Der Yayınları, İstanbul.

Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. Kabalcı Yayınevi, İstanbul.